

Sygn. akt V CSK 587/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 czerwca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Władysław Pawlak

w sprawie z powództwa S. D.
przeciwko Skarbowi Państwa - Prezesowi Sądu Okręgowego w W.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 23 czerwca 2016 r.,
skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Okręgowego w W.
z dnia 12 marca 2015 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Rejonowego w W.
z dnia 18 czerwca 2014 r., sygn. akt IX C .../13, znosi
postępowanie przed Sądem Rejonowym od rozprawy w dniu 18
czerwca 2014 r. i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Z. do
ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach
postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 18 czerwca 2014 r. Sąd Rejonowy w W. oddalił powództwo S. D. przeciwko Skarbowi Państwa - Prezesowi Sądu Okręgowego w W. o zapłatę odszkodowania w kwocie 50 000 zł.

Ustalił, że Sąd Rejonowy w N. Wydział Ksiąg Wieczystych, zawiadomieniem z dnia 5 kwietnia 2000 r., poinformował, że w dziale IV księgi wieczystej nr ...9 wpisano hipoteki przymusowe na rzecz K. D. na udziale S. D. w kwocie 786 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 13 września 1991 r. oraz w kwocie 57,60 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 28 stycznia 1988 r., a także na udziale B. D. w kwocie 1 764,74 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 3 grudnia 1992 r. na podstawie wniosków z dnia 5 listopada 1999 r. oraz postanowienia Sądu Rejonowego w W. z dnia 11 stycznia 1990 r., postanowienia Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 13 września 1991 r., wyroku Sądu Rejonowego w W. z dnia 14 grudnia 1988 r. oraz wyroku Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 3 grudnia 1992 r.

Sąd Rejonowy w Ś, zawiadomieniem z dnia 2 kwietnia 2003 r. poinformował o wpisaniu w dziale IV księgi wieczystej nr ...1 na rzecz A. D. i D. D. hipotek przymusowych w kwocie po 1 884,83 zł na udziale S. D. na podstawie wniosków z dnia 6 września 2002 r. i wyroków Sądu Rejonowego z dnia: 1 lipca 1988 r., 2 października 1997 r., 5 lipca 1992 r., 11 maja 1992 r., 28 lutego 1991 r., 1 października 1990 r., 26 września 1989 r., 1 lipca 1988 r. oraz zaświadczenia Komornika Sądowego w W. z dnia 13 maja 2002 r.

W dniu 29 kwietnia 2010 r. Prokuratura Rejonowa wydała postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa w sprawie przekroczenia uprawnień w dniu 20 sierpnia 1990 r. w W. przez sędziego Sądu Rejonowego [...] poprzez wydanie postanowienia o zarządzeniu wykonania kary dwóch lat pozbawienia wolności orzeczonej wyrokiem Sądu Rejonowego z dnia 23 lutego 1990 r., sygn. akt II K .../90, tj. o czyn z art. 231 § 1 k.k., wobec przedawnienia karalności. Powód w dniu 8 grudnia 2010 r. wniósł o zasądzenie na jego rzecz kwoty 2 200 000 zł tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia za bezprawne pozbawienie wolności w okresie od 13 lutego 1991 r. do 14 lutego 1992 r. Po rozpoznaniu wniosku, Sąd Okręgowy w W. Wydział III Karny wydał wyrok oddalający wniosek w całości na

podstawie art. 552 § 1 k.p.k., który został następnie utrzymany w mocy wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 19 października 2011 r.

W ocenie Sądu Rejonowego, powództwo było bezzasadne. Podstawę roszczenia powoda stanowiły przepisy art. 417 § 1 i art. 417¹ § 2 k.c. Na powodzie spoczywał ciężar wykazania, że w wyniku zachowania (działania lub zaniechania) strony pozwanej doznał on szkody w wysokości 50 000 zł. Powód nie wykazał zaistnienia przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, w szczególności bezprawności działań strony pozwanej, z których wywodzi on swoje roszczenie, obejmujących: wyroki Sądu Rejonowego III Wydziału Rodzinnego i Nieletnich z dnia: 2 października 1997 r., sygn. akt III RC .../97, 4 grudnia 1995 r., sygn. akt III RC .../95, 5 lipca 1992 r., sygn. akt III RC .../92, 1 października 1990 r., sygn. akt 111 RC 1.../90, 21 lutego 1990 r., sygn. akt III RC .../90, 26 września 1989 r., sygn. akt III RC .../89, 1 lipca 1988 r., sygn. akt III RC .../88, a także postanowienie Sądu Rejonowego w W. z dnia 11 stycznia 1990 r., sygn. akt I Ns .../88, postanowienie Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 13 września 1991 r., sygn. akt Cr .../91 i wyrok Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 3 grudnia 1992 r. Orzeczenia te były podstawą wpisania hipotek do ksiąg wieczystych prowadzonych dla nieruchomości położonej w K. (KW nr ...1), na udziale powoda, oraz na nieruchomości, dla której Sąd Rejonowy w N. prowadzi księgę wieczystą KW nr ..9 - na udziale powoda oraz na udziale B. D. Bezprawność wskazanych orzeczeń nie wynika z postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa Prokuratury Rejonowej z dnia 29 kwietnia 2010 r., sygn. akt 2 Ds. .../10; nie została ona potwierdzona także w wyroku Sądu Okręgowego w W. z dnia 12 lipca 2013 r., sygn. akt I C .../13, czy też w wyroku Sądu Okręgowego w W. wydanego w sprawie III Ko .../11. Powód nie wskazał, na czym polega bezprawność orzeczeń będących podstawą wpisów hipotek przymusowych; znaczna część tych orzeczeń nie zapadła w okresie wskazanym przez powoda. Powód nie wykazał również, by pozbawienie go wolności było bezprawne.

Powód nie wykazał również wysokości szkody, jaką miał ponieść na skutek kwestionowanych orzeczeń.

Niezależnie od powyższej oceny Sąd uznał, że powództwo podlegałoby oddaleniu także z tej przyczyny, że został podniesiony przez stronę pozwaną skuteczny zarzut przedawnienia roszczenia. Zawiadomienia o dokonaniu wpisu hipotek wydano w 2000 r. i 2003 r. Powodowi już wówczas znane były okoliczności, na które powołał się w pozwie, zatem zastosowanie w sprawie znajduje przepis art. 442¹ zd. 1 k.c.

Apelacja powoda wniesiona od wyroku Sądu pierwszej instancji została oddalona wyrokiem Sądu Okręgowego w W. z dnia 12 marca 2015 r.

Powód twierdził, iż orzeczenia Sądu, będące podstawą wpisania hipotek przymusowych na nieruchomościach będących współwłasnością powoda, były bezprawne, albowiem zostały wydane w czasie, gdy powód był bezprawnie pozbawiony wolności. W piśmie procesowym z dnia 8 lutego 2013 r. powód sprecyzował, iż bezprawność dotyczy: wyroków Sądu Rejonowego III Wydziału Rodzinnego i Nieletnich z dnia 11 maja 1992 r., sygn. akt III RC .../92 i z dnia 28 lutego 1991 r., sygn. akt III RC .../91, postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 11 stycznia 1990 r., sygn. akt I Ns .../88, wyroku Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 3 grudnia 1992 r., sygn. I 2 RC .../92. Orzeczenia te zostały wydane przed dniem 1 września 2004 r., tj. przed wejściem w życie przepisu art. 417¹ § 2 k.c., zaś w myśl art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1692) do zdarzeń i stanów prawnych powstałych przed dniem wejścia w życie tej ustawy stosuje się przepisy art. 437, art. 419, art. 420, art. 420¹, art. 420² i art. 421 kodeksu cywilnego w brzmieniu obowiązującym do dnia wejścia w życie tej ustawy. Oznacza to, że podstawę prawną roszczenia powoda stanowił przepis art. 417 k.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 września 2004 r.

Zatem na powodzie spoczywał ciężar wykazania przesłanek odpowiedzialności strony pozwanej obejmujących: działanie lub zaniechanie funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonych mu czynności noszące cechy bezprawności, powstanie szkody oraz związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem wywołującym szkodę i szkodą. Żadnej z tych przesłanek odpowiedzialności - jak trafnie wskazał Sąd Rejonowy - powód nie wykazał. Powód

nie udowodnił, że pozbawienie go wolności w okresie od dnia 13 lutego 1991 r. do 14 grudnia 1992 r. miało charakter bezprawny. Nie przedstawił także żadnych dowodów dla wykazania, że wskazane przez niego orzeczenia, na podstawie których wpisano hipoteki, były bezprawne. Sam fakt odbywania przez powoda kary pozbawienia wolności nie stanowi o bezprawności orzeczeń wydanych w tym czasie.

Powód nie tylko nie wykazał bezprawności orzeczeń sądu, będących podstawą wpisu hipotek, lecz także powstania po jego stronie szkody, wysokości tej szkody oraz istnienia związku przyczynowego pomiędzy orzeczeniami Sądu a szkodą.

Sąd Okręgowy za nieuzasadniony uznał też zarzut kwestionujący przyjęcie przedawnienia roszczenia. Zgodnie z art. 442 § 1 k.c. - w brzmieniu obowiązującym w dacie wydania orzeczeń Sądu Rejonowego dla III Wydziału Rodzinnego i Nieletnich z dnia 11 maja 1992 r., sygn. akt III RC ../92 i z dnia 28 lutego 1991 r., sygn. akt III RC ../91, postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 11 stycznia 1990 r., sygn. akt I Ns ../88, wyroku Sądu Wojewódzkiego w W.z dnia 3 grudnia 1992 r., sygn. I 2 RC ../92 - roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulegało przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże w każdym wypadku roszczenie przedawniało się z upływem lat dziesięciu od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę. Ewentualne roszczenia powoda wynikające z faktu wydania tych orzeczeń uległy więc przedawnieniu - w stosunku do najpóźniejszego z orzeczeń - w dniu 3 grudnia 2002 r. Oznacza to, że nie znajduje do nich zastosowania przepis art. 2 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, zgodnie z którym do roszczeń, o których mowa w art. 442¹ k.c., powstałych przed dniem wejścia w życie tej ustawy, a według przepisów dotychczasowych w tym dniu jeszcze nieprzedawnionych, stosuje się przepisy art. 442¹ k.c. Skoro powód powództwo wytoczył w dniu 26 października 2012 r., to roszczenia jego są przedawnione.

Sąd za nieuzasadniony uznał także zarzut dotyczący niewłaściwej reprezentacji Skarbu Państwa. Powód w piśmie procesowym z dnia 25 lutego 2013 r. wskazał, że dochodzone roszczenia wiąże z działalnością Sądu Rejonowego i Sądu Wojewódzkiego, zatem stroną pozwaną - Skarb Państwa, zgodnie z art. 67 § 2 k.p.c., winien reprezentować Prezes Sądu Okręgowego w W.

Wyrok Sądu Okręgowego został zaskarżony w całości skargą kasacyjną przez powoda, który w ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzucił naruszenie przepisów postępowania:

- art. 378 § 1 zd. drugie k.p.c. w zw. z art. 17 pkt 4⁴ k.p.c. i w zw. z art. 379 pkt 6 k.p.c., poprzez brak kontroli właściwości rzeczowej przez Sąd drugiej instancji, niewzięcie pod uwagę z urzędu przez Sąd drugiej instancji nieważności postępowania przed Sądem pierwszej instancji, nieuwzględnienie przez Sąd drugiej instancji nieważności postępowania, usankcjonowanie postępowania pierwszoinstancyjnego dotkniętego nieważnością z uwagi na obrazę przez Sąd pierwszej instancji przepisów prawa procesowego - art. 17 pkt 4⁴ k.p.c.;

- art. 386 § 2 k.p.c. w zw. z art. 17 pkt 4⁴ k.p.c. i w zw. z art. 379 pkt 6 k.p.c., poprzez brak reakcji Sądu drugiej instancji na nieważność postępowania pierwszoinstancyjnego, w związku z naruszeniem przez Sąd pierwszej instancji przepisów prawa procesowego, a to art. 17 pkt 4⁴ k.p.c., nieuwzględnienie przez Sąd drugiej instancji nieważności postępowania, nieuchylenie wyroku Sądu pierwszej instancji i nieprzekazanie sprawy właściwemu rzeczowo sądowi okręgowemu, gdy zachodziła nieważność postępowania pierwszoinstancyjnego na podstawie art. 379 pkt 6 k.p.c. usankcjonowanie postępowania pierwszoinstancyjnego dotkniętego nieważnością z uwagi na obrazę przez Sąd pierwszej instancji przepisów prawa procesowego - art. 17 pkt 4⁴ k.p.c.;

- art. 202 zd. 1 k.p.c. *a contrario* w zw. z art. 17 pkt 4⁴ k.p.c. i w zw. z art. 379 pkt 6 k.p.c., poprzez brak kontroli właściwości rzeczowej przez sąd drugiej instancji, brak reakcji Sądu drugiej instancji na nieważność postępowania pierwszoinstancyjnego, usankcjonowanie postępowania pierwszoinstancyjnego

dotkniętego nieważnością (art. 379 pkt 6 k.p.c.) z uwagi na obrazę przez Sąd pierwszej instancji przepisów prawa procesowego - art. 17 pkt 4⁴ k.p.c.

Pozwany wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i uchylenie w całości wyroku Sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy sądowi właściwemu do ponownego jej rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przed odniesieniem się do zarzutów skargi kasacyjnej należy jednoznacznie przesądzić o tym, co było źródłem roszczenia odszkodowawczego powoda. Innymi słowy, z jakim zdarzeniem wiązał on powstanie szkody, której dotyczyło powództwo. Jak to zauważył sam pełnomocnik powoda (autor skargi kasacyjnej), stanowisko powoda w tym przedmiocie nie było jednolite, gdyż zmieniało się w trakcie postępowania. Należy więc wyeksponować, że w uzasadnieniu pozwu powód jednoznacznie wskazał, że żąda przyznania mu odszkodowania z powodu wydania przez Sądy niezgodnych z prawem orzeczeń (wpisów) - tj. zawiadomień Sądu Rejonowego Wydziału Ksiąg Wieczystych w N. z dnia 5 kwietnia 2000 r., Dz.Kw ...4/99 i Dz.Kw ...8/99 oraz zawiadomienia Sądu Rejonowego w Ś. z dnia 2 kwietnia 2003 r., Dz.Kw ...0/7, ...7/02 - do powołanej wyżej księgi wieczystej dla nieruchomości, której pozwany jest współwłaścicielem. Z treści żądania zawartego w pozwie wynika więc, że doznanie szkody powód wiązał z niezgodnymi z prawem wpisami dokonanymi w księdze wieczystej, a nie z innymi orzeczeniami sądów, w szczególności z orzeczeniami stanowiącymi podstawę tych wpisów, czy orzeczeniem, na podstawie którego został pozbawiony wolności. Nie zmienia tej oceny to, że w uzasadnieniu pozwu powód wskazał, że niezgodne z prawem wpisy do księgi wieczystej wynikają z faktu, że był on bezprawnie pozbawiony wolności w okresie od 13 lutego 1991 r. do 14 grudnia 1992 r. Była to jedynie argumentacja powoda, która w jego ocenie uzasadniała twierdzenie, na którym opierało się powództwo, że wydano w stosunku do niego orzeczenia niezgodne z prawem, na podstawie których dokonano wpisów w księgach wieczystych. W dalszym postępowaniu powód wskazywał także inne orzeczenia sądów, które, jego zdaniem, były niezgodne z prawem. Ostatecznie jednak w piśmie procesowym z dnia 5 października 2013 r. (k. 81), odnoszącym się do tej kwestii (pominiętym w

uzasadnieniu podstaw skargi kasacyjnej), poprzedzającym wydanie wyroku przez Sąd pierwszej instancji - wniesionym w odpowiedzi na pismo Sądu (k. 80) wzywające powoda do sprecyzowania, czy swoje roszczenie wywodzi z wydania orzeczenia, na podstawie którego został pozbawiony wolności, czy z wpisania hipotek do ksiąg wieczystych, czy też z wydania orzeczeń, które były podstawą ich wpisania do tych ksiąg - powód wskazał, że „swoje roszczenie w tej sprawie wywodzi z faktu założenia hipoteki do księgi wieczystej. Natomiast wysokość odszkodowania w wysokości 50 000 zł jest zasadna z tego powodu, że przed nałożeniem tej hipoteki przymusowej - to znaczy w 2002 roku, nieruchomość ta miała wartość 50 000 złotych, a skoro S. D. nie ma innej możliwości i musi taką nieruchomość porzucić, to poniesie szkodę w takiej wysokości. Uwzględniając powyższe stanowisko powoda co do źródła jego roszczenia odszkodowawczego, Sądy obu instancji nie rozróżniły orzeczeń (wpisów do ksiąg wieczystych), z których wydaniem powód wiązał wyrządzenie szkody od innych orzeczeń wskazanych przez powoda w trakcie postępowania, które jedynie miały uzasadnić jego zarzut, że wpisy dokonane w księgach wieczystych były orzeczeniami niezgodnymi z prawem. Wprawdzie także w stosunku do tych ostatnich orzeczeń, które były podstawą wpisów w księgach wieczystych i pozbawienia go wolności, powód podniósł zarzut ich niezgodności z prawem, ale tylko w celu wykazania - abstrahując od oceny zasadności tego stanowiska - że tym samym bezprawne są wpisy dokonane w księgach wieczystych. Konsekwencją tego nierozróżnienia było to, że ocenę zasadności powództwa Sądy *meriti* odniosły nie tylko w stosunku do wpisów dokonanych w księgach wieczystych, ale także innych, opisanych wyżej orzeczeń i czynności. Ocena ta była zresztą niekonsekwentna, co wynika z oceny dotyczącej zarzutu przedawnienia roszczenia przez Sąd drugiej instancji, skoro, uznając ten zarzut podniesiony przez pozwanego za skuteczny wskazano (przy założeniu 3-letniego terminu przedawnienia), że roszczenie oceniane w odniesieniu do najpóźniejszego z wydanych orzeczeń uległo przedawnieniu w dniu 3 grudnia 2002 r., podczas gdy wskazane przez powoda wpisy hipotek do ksiąg wieczystych nastąpiły w dniu 5 kwietnia 2000 r. oraz 2 kwietnia 2003 r.

Przyjmując, że powód wniósł pozew o zapłatę odszkodowania w kwocie 50 000 zł z tytułu szkody doznanej na skutek wydania niezgodnych z prawem

orzeczeń w postaci wpisów hipotek do ksiąg wieczystych przez Sąd Rejonowy w N. oraz w Ś., za trafny należy uznać zarzut skargi kasacyjnej, iż Sąd drugiej instancji nie uwzględnił, iż w sprawie miał zastosowanie przepis art. 17 pkt 4⁴ k.p.c., według którego do właściwości sądów okręgowych należą sprawy o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem. Wprawdzie kwestia, czy wpisy dokonane w księdze wieczystej stały się prawomocne, nie była przedmiotem bliższych ustaleń Sądów *meriti*, ale należy zauważyć, że w pozwie powód dodatkowo powołał się na przepis art. 424^{1b} k.p.c., który *expressis verbis* dotyczy prawomocnych orzeczeń. Właściwość rzeczowa sądów okręgowych w sprawach, o których mowa w art. 17 pkt 4⁴ k.p.c., zachodzi niezależnie od wartości przedmiotu sporu. Rozpoznanie tego rodzaju sprawy w pierwszej instancji przez sąd rejonowy - zamiast przez sąd okręgowy - powoduje nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji (art. 379 pkt 6 k.p.c.). Nieważność postępowania zachodzi także w sytuacji - która miała miejsce w sprawie - gdy sprawa, w której sąd rejonowy orzekł mimo właściwości sądu okręgowego bez względu na wartość przedmiotu sporu, została mu przekazana przez sąd okręgowy, jako sąd wyższego rzędu, na podstawie art. 200 k.p.c. (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 86/11, OSNC 2012, nr 7-8, poz. 83).

Zgodnie z art. 378 § 1 k.p.c., sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach apelacji; w granicach zaskarżenia bierze jednak pod uwagę nieważność postępowania. Stwierdzenie nieważności postępowania obliguje sąd drugiej instancji do wydania orzeczenia przewidzianego w art. 386 § 2 k.p.c., tj. uchylenia zaskarżonego wyroku, zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. W okolicznościach sprawy oznaczało to obowiązek Sądu drugiej instancji uchylenia zaskarżonego wyroku Sądu Rejonowego i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu jako właściwemu rzeczowo sądowi pierwszej instancji. Tym samym za uzasadnione należy uznać zarzuty naruszenia art. 378 § 1 zd. drugie k.p.c. oraz art. 386 § 2 k.p.c.

Z tych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 1 oraz art. art. 386 § 2 k.p.c. uchylono zaskarżony wyrok, jak również wyrok Sądu Rejonowego w W. z dnia 18

czerwca 2014 r., znosząc postępowanie przed Sądem Rejonowym w zakresie dotkniętym nieważnością (począwszy od rozprawy, która miała miejsce przed tym Sądem) i przekazano sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu rzeczowo - Sądowi Okręgowemu, jako sądowi pierwszej instancji. Ze względu na to, że orzeczenia niezgodne z prawem, z których wydaniem powód wiązał doznanie szkody, zostały wydane przez Sądy leżące w okręgu Sądu Okręgowego w Z., stąd też - zgodnie z art. 29 k.p.c. - był to sąd właściwy miejscowo do rozpoznania sprawy. O kosztach postępowania orzeczono na podstawie art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.

jw

kc